

UOT 81

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.4.89>

FARİZA ŞAHBAZOVA *

MİLLİ İDENTİKLİK VƏ DİL:MƏDƏNİYYƏTLƏ DİL ARASINDA QARŞILIQLI ƏLAQƏ

Məqalədə milli identikliyin formalaşması və onun dil-mədəniyyət əlaqəsində təzahür formaları araşdırılır. Müəllif qeyd edir ki, dil milli identikliyin əsas atributu kimi xalqın tarixi yaddaşını, mənəvi dəyərlərini və dünyagörüşünü nəsildən-nəslə ötürür. Mədəniyyət isə dilin semantik və simvolik sistemə mənəvi məzmun qazandıraraq onu milliləşdirir. Araşdırmada göstərilir ki, dil mədəni kodun qorunmasında həlledici rola malikdir; o, eyni zamanda mədəni kimliyin daşıyıcısı və formalaşdırıcısı funksiyasını yerinə yetirir. Qloballaşma şəraitində dillərin qarşılıqlı təsiri milli identiklik üçün həm imkanlar, həm də risklər yaradır. Bu kontekstdə dil siyasəti, mədəni inteqrasiya və global kommunikasiya faktorlarının milli-mədəni identiklik üzərindəki təsiri təhlil olunur. Nəticə etibarilə, dilin qorunması və inkişafı milli varlığın əsas təminatçısı, mədəni müxtəlifliyin isə davamlılığının əsas şərti kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: milli identiklik, dil, mədəniyyət, linqvokulturologiya, qloballaşma, dil siyasəti, mədəni dəyərlər.

Giriş

Dil və mədəniyyət insan cəmiyyətinin formalaşmasının, sosial inteqrasiyanın və milli identikliyin qorunmasının ən mühüm amillərindən biridir. Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də xalqın tarixini, düşüncə tərzini, dünyagörüşünü və mədəni yaddaşını özündə əks etdirən canlı sistemdir. Bu mənada dil milli varlığın daşıyıcısı, mədəniyyət isə həmin varlığın mənəvi və sosial təzahür forması kimi çıxış edir. Hər bir xalqın özünəməxsus dili olduğu kimi, bu dil vasitəsilə ifadə olunan mədəni dəyərlər də onu digər xalqlardan fərqləndirir. Deməli, milli identiklik dil və mədəniyyətin qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşır və inkişaf edir.

Müasir dövrdə qloballaşma, texnoloji tərəqqi və beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi nəticəsində xalqlar arasında mədəni və dil mübadiləsi intensiv xarakter almışdır. Bu proses bir tərəfdən müxtəlif xalqların bir-birinə inteqrasiyasını təmin etsə də, digər tərəfdən milli kimliyin zəifləməsi, dil homogenləşməsi və yerli mədəniyyətlərin arxa plana keçməsi kimi təhlükələri də ortaya çıxarır. Belə şəraitdə milli identikliyin qorunmasında dilin rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Çünki məhz dil vasitəsilə mədəni irs nəsildən-nəslə ötürülür, milli dəyərlər kodlaşdırılır və xalqın özünüdərk prosesi möhkəmlənir.

“Dil bir cəmiyyətin hafizəsi, yaddaşdır. Bir xalqın əsrlər boyu yaratdığı, qoruduğu maddi və mənəvi mədəni dəyərlərin izlərini dil daşıyıcılarının lüğətlərində tapa bilərik. Dil xalqın musiqi, rəsm, memarlıq, ədəbiyyat, adət-ənənə, xalq təbabəti, heyvandarlıq, din, kulinariya, geyim-keçim və s. bir çox sahələrdəki anlayışları öz tərkibində, təməl leksikasında hişz edir. Hər nəsil yaratdığı dəyərləri və bu dəyərlərin reallaşdığı leksik vahidləri növbəti nəsllə ötürür” [4, s.25].

Bir çox tədqiqatçılar (E. Sapir, B. Uorf, H. G. Mead, E. Hall, Yu. Lotman, F. Humboldt və b.) dilin mədəniyyətin struktur komponenti və milli düşüncənin əsas ifadə vasitəsi olduğunu vurğulamışlar. Bu baxımdan dilin yalnız kommunikativ deyil, həm də konseptual, simvolik və identifikativ funksiyaları ön plana çıxır.

Azərbaycan reallığında milli identiklik və dil məsələsi xüsusi aktuallığa malikdir. Azərbaycan dili əsrlər boyu xalqın mədəni varlığını qoruyan, ədəbiyyat, folklor, adət-ənənə və mənəvi dəyərlərin ötürülməsində aparıcı rol oynayan milli atribut kimi formalaşmışdır. Bu gün dövlət dili statusuna malik Azərbaycan dili milli identikliyin əsas göstəricisi olmaqla yanaşı, həm də milli birliyin və ideoloji müstəqilliyin təməl elementlərindəndir.

Tədqiqatın məqsədi dilin milli identikliyin formalaşmasında və mədəniyyətin qorunmasında oynadığı rolu elmi əsaslarla araşdırmaq, dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqə mexanizmlərini təhlil etməkdir. Bu məqsədlə aşağıdakı məsələlər nəzərdən keçirilir: dilin milli identiklik və mədəni özünüdərk proseslərindəki funksional rolu; dil vasitəsilə mədəni dəyərlərin təzahürü və ötürülmə

mexanizmləri; mədəniyyətin dilin leksik, semantik və konseptual səviyyəsinə təsiri; qloballaşma şəraitində dilin və mədəni kimliyin qarşılıqlı qorunma strategiyaları.

Bu gün artıq koloniyalar demək olar ki, qalmayıb, xalqların əksəriyyəti müstəqil və suveren dövlətlərdə yaşayır. Hətta miqrantlar və qaçqınlar da müəyyən istisnalarla bu dövlətlərin tərkibində yaşayırlar. Müasir dövlət anlayışı — yəni, ərazi bütövlüyü olan və qonşularından sərhədlərlə ayrılan ərazi, burada yaşayan bütün vətəndaşların vahid hökumətin hakimiyyəti altına düşməsi kimi qəbul edilir. Dövlətin vətəndaşları — onun ərazisində doğulmuş və daimi yaşayan şəxslərdir. Dövlət “xariciləri” ayrıca müəyyən edər və istisna hallarda onlara vətəndaşlıq verə bilər, lakin demokratik ölkələrdə vətəndaşlıqdan məhrum etmə yolüverilməzdir. Bununla belə, XX əsrin faciəvi hadisələri nəticəsində vətəndaşlığı olmayan insanlar, aparteid rejimlərinin qurbanları, qanunsuz miqrantlar kimi anlayışlar meydana çıxmışdır.

XIX əsrin sonlarından etibarən, dövlət və onun vətəndaşları “təsəvvür edilən icma” kimi qəbul olunmağa başlandı. Belə icmalar dil, mədəniyyət, etnik mənsubiyyət kimi amillər əsasında birləşirdi. Belə bir dövlətin idealı etnik, mədəni və dil baxımından homogen əhali idi. Lakin bu ideya həm təhlükəli, həm də real olmayan bir anlayışdır, çünki bu gün mövcud olan təxminən 200 dövlətin yalnız on iki qədərində belə homogenlik müşahidə olunur.

Tarixi baxımdan ilk milli dövlətlərin baniləri üçün “millətin birliyi” siyasi, lakin sosial-antropoloji xarakter daşıyırdı. Yəni millət anlayışı ümumi qanuna və konstitusiyaya tabe olan xalqın suveren iradəsini ifadə edirdi, mədəniyyət, dil və etnik tərkibdən asılı deyildi. Millət – ümumi qanunlara tabe olan və bir qanunverici orqanla təmsil olunan insanlar cəmiyyətidir.

Buna görə də ümumi etnik mənşə, dil, mədəniyyət və dinin dövlət sərhədləri ilə üst-üstə düşməsi ideyası yeni və tarixən problematik idi. Hətta sionizmin yaranması dövründə bu ideya dini dəyərlərdən uzaqlaşma kimi qiymətləndirilmişdi [3,s.76].

İnsan çoxözlü şəxsiyyətdir və onun identikliyi birqat deyil, çoxqatlıdır. Məsələn, bir insan eyni zamanda hindli, Britaniya vətəndaş, hindu dininə mənsub, qüccarat dilində danışan, Keniyadan gələn və müəyyən kasta və ya sosial təbəqənin üzvü ola bilər. O, bu identikliklərdən hansını önə çəkəcəyini yalnız sosial və siyasi kontekstdə müəyyən edir. İnsanlardan “ya bu, ya o” kimi seçim tələb edən siyasət isə münaqişə və hətta soyqırım riski yaradır.

Tarixi təcrübə göstərir ki, hətta “vahid milli kimlik” anlayışı belə çoxsaylı identikliklər üzərində qurulmuşdur. Məsələn, almanlar uzun müddət həm regional (Sakson, Şvab, Frank), həm də milli-lingvistik identikliyə sahib idilər. Yazı dili birləşdirici faktor idi, halbuki çoxsaylı dialektlərdə danışılırdı. Hətta Reformasiya dövründə Bibliya bir deyil, bir neçə alman dilində tərcümə edilmişdi.

Bu bizi əsas mövzumuza — çoxdillilik və multikulturalizmə gətirir. Hər iki anlayış tarixi cəhətdən yeni olub, üç əsas amilin birləşməsi nəticəsində formalaşmışdır: ümumi savadlılığın artması; sadə xalqın siyasi səfərbərliyi; dil millətçiliyinin xüsusi forması.

Tarixi baxımdan müxtəlif dillər və mədəniyyətlərin birgə mövcudluğu normal haldır. Məsələn, İslanıyada bu gün müşahidə edilən dil homogenliyi yalnız sərt “islandizasiya” siyasəti sayəsində mümkündür; miqrantlar hətta qədim island adlarını qəbul etməyə məcbur edirlər. Böyük Fransa inqilabı zamanı ölkə əhalisinin yalnız yarısı fransız dilində danışırıdı, onların isə cəmiyyəti 12–13%-i dili düzgün bilirdi. İtaliyada isə dövlətin qurulduğu dövrdə hər 100 nəfərdən yalnız 2–3-ü evdə italyanca danışırıdı.

Milli dil ehtiyacı o vaxt yarandı ki, sadə vətəndaşlar dövlətin mühüm hissəsinə çevrildilər. Yazı və danışmaq dilinin uyğunlaşdırılması isə yalnız vətəndaşların oxuyub-yazma bacarığı artdıqdan sonra mümkün oldu.

Başlanğıcda vahid dövlət dilinin tətbiqi sırf demokratik məqsədlərə xidmət edirdi. 1794-cü ildə abbat Qrequar soruşurdu: “*Vətəndaşlar öz hökumətini necə anlaya bilər, əgər idarəçilik onların anlamadığı bir dildə – məsələn, latınca – aparılırsa?*” Ona görə də fransız dili tədrisi, vətəndaşların evdə hansı dildə danışmasından asılı olmayaraq, Fransa cəmiyyətində iştirak üçün əsas vasitə idi.

Bu prinsip Amerika Birləşmiş Ştatlarında da qorunub saxlanmışdır. Orada vətəndaş olmaq istəyən hər bir immiqrant ingilis dili biliklərinə dair testdən keçməlidir, lakin bu, onun evdə ana dilində danışmasına mane olmur.

Beləliklə, tarix boyu təhsil və dövlət idarəçiliyi üçün standart dilin formalaşdırılması, bir tərəfdən demokratikləşməyə, digər tərəfdən isə etnik və dil müxtəlifliyinin sıxışdırılmasına xidmət etmişdir. Bununla yanaşı, dillərin və identikliklərin müxtəlifliyi dövlətlərin mədəni zənginliyinin, tarixi yaddaşının və sosial sabitliyinin əsas göstəricisi olaraq qalır.

Vəziyyət, təbii ki, fərqli idi, əgər ölkədə bir üstün, hökmran dil — nə şifahi, nə də yazılı formada — yox idisə və ya dil icmasının başqa bir dilin daha yüksək statusundan narazılığı mövcud idisə. Çoxmillətli Habsburq imperiyasında “dövlət müəssisələrinin və məktəblərin dili” məsələsi 1848-ci ildən etibarən siyasi problemə çevrildi; eyni hal sonralar Belçika və Finlandiyada da müşahidə olundu. Belə hallarda adətən sadə bir həll yolu — məsələn, 1868-ci il Macar milli qanununa əsasən — ibtidai məktəblərdə xalqın öz ana dilində tədrisin təmin edilməsi və müəyyən hallarda bu imkânın orta məktəblərə də şamil olunması, həmçinin dövlət orqanları ilə əlaqədə bu dildən birbaşa və ya tərcümə vasitəsilə istifadə olunmasına icazə verilməsi idi.

Lakin burada diqqət edilməli vacib məqam ondan ibarət idi ki, “dil” siyasi meyarla müəyyənləşdirilirdi. Yəni bu anlayışa nə yəhudi dili olan *idiş*, nə də İstriyada yayılmış kreol dilləri daxil edilirdi (mütəxəssislər 1850-ci illərdə burada otuz müxtəlif dilin mövcudluğunu qeyd almışdılar [6, s. 206]. Beləliklə, hansısa dilin “dialekt” və ya “jarqon” deyil, tamhüquqlu *dil* kimi tanınması üçün onun arxasında bir “millət” və ya “etnos” dayanmalı idi.

Bu kimi həllər yalnız kompakt formada yaşayan dil qrupları üçün uğurlu olurdu. Belə bölgələrdə yerli və ya regional idarəçilikdə “ümumi ünsiyyət dili” prinsipi işləyə bilirdi. Lakin bu, qarışıq əhalili bölgələrdə və xüsusilə şəhərlərdə ciddi problemlər yaradırdı. Problem, əslində, ibtidai təhsil səviyyəsində deyil, orta və ali təhsil mərhələsində özünü göstərirdi. Məhz bu sahələrdə dil uğrunda əsas mübarizələr gedirdi. Buradakı çətinlik kütləvi savadlılıqdan deyil, qeyri-rəsmi elitanın dil statusundan qaynaqlanırdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, İkinci Dünya müharibəsindən, hətta Danimarka və Niderland kimi demokratik ölkələrdə belə, 15–19 yaşlı gənclərin yalnız 2%-i orta məktəblərdə təhsil alırdı. Belə şəraitdə hər bir flamand və ya fin gənci universitetə daxil olmaq üçün fransız və ya isveç dilində imtahan verməyə məcbur idi. Yəni məsələ təhsildə deyil, siyasətdə idi.

Beləcə, bir ölkə üçün vahid rəsmi dil siyasəti milli dövlət qurmaq meyillərinin tərkib hissəsinə çevrildi. Bununla belə, azlıqların dillərinin tanınması üçün xüsusi sazişlər də mövcud idi. İsveçrə kimi çoxdilli ölkələr isə istisna hal kimi görünürdü; çünki oradakı geniş kantonal muxtariyyətə baxmayaraq, ölkənin əksər kantonları faktiki olaraq tək dilli idi.

Müstəmləkə ölkələri İkinci Dünya müharibəsindən sonra müstəqillik qazandıqda, “vahid milli dil” anlayışını milli təhsil və mədəniyyətin əsas elementi hesab etdilər: Pakistan üçün urdu, Hindistan üçün hindi, Şri-Lanka üçün singal dili, Əlcəzair üçün ərəb dili bu siyasətin nümunələridir. Lakin bu, çox zaman siyasi və mədəni səhv idi.

Kiçik xalqlar, etnolinqvistik baxımdan özünü müəyyənləşdirən millətlər, hələ də bu “homogenlik ideyasına” meyillidirlər: Latviyada yalnız latışca danışanlar, Moldovada isə yalnız rumınlar əsas “millət” hesab olunur. Halbuki Moldovada, 1940-cı illərdə SSRİ-yə birləşdirildiyi dövrdə, əhalinin yarısı rumın deyildi — ukraynalılar, ruslar, bolqarlar, türklər, yəhudilər və digər qruplar burada çoxsaylı idi [5, s. 182].

Aydındır ki, dil homogenliyinə zorakılıqla nail olmaq mümkündür — kütləvi deportasiya, assimilyasiya və ya soyqırım yolu ilə. Məsələn, 1939-cu ildə əhalisinin üçdə biri polyak olmayan Polşa bu gün demək olar ki, tamamilə polyaklardan ibarətdir; çünki almanlar qərbə, litvalılar, belaruslar və ukraynalılar SSRİ-yə, yəhudilər isə ölüm düşərgələrinə göndərilmişdilər.

Beləliklə, hər hansı bir dilin dövlət dili kimi imtiyazlı mövqeyə malik olması, əslində, siyasi, ideoloji və ya praqmatik səbəblərlə bağlıdır, təhsillə deyil. Yazı dili ilə danışmaq dili arasında əlaqə olmayan bir dildə ümumi savadlılığa nail olmaq son dərəcə çətinidir.

Nəhayət, hər bir dil, yazı müstəvisinə keçdiyi andan etibarən dəyişir. Onun qrammatikası, orfoqrafiyası, leksikası və tələffüzü standartlaşdırılır, yeni sosial-mədəni tələblərə uyğunlaşdırılır. Müasir ivrit söz ehtiyatının üçdə biri XX əsrdə formalaşmışdır. Eyni proses italyan, ispan, fransız, alman, rus və digər Avropa dillərində XIX əsrə qədər tamamlanmış, lakin bəzi dillər — məsələn, bask dili — hələ də bu “modernləşmə mərhələsini” yaşayır.

Lakin bu prosesin paradoksal tərəfi ondan ibarətdir ki, yazılı dilin inkişafı danışmaq dilinin sıradan çıxmasına gətirib çıxarır. Məsələn, əgər afrikanlıların “Black English” dialektini məktəb dili kimi rəsmiləşdirsək, o artıq “ev dili” statusunu itirirdi.

Nəticə etibarilə, dilin rəsmi standartlaşdırılması onun təbii, “canlı” variantının ölümünə səbəb olur. Eyni prosesi Qalisiya bölgəsində də müşahidə etmək olar: rəsmi “qalis” dili o qədər normalaşdırılmış və “təmizlənmişdir” ki, onu yerli əhali belə çətinliklə başa düşür.

Bütün bunlar çoxmillətli cəmiyyətlərdə dillər arasındakı münasibətin kəskin dəyişməsinə səbəb olur və ya olacaq. Keçmişdə milli status qazanmağa və milli təhsil və mədəniyyətin əsas dili olmağa çalışan dillərin məqsədi, bütün səviyyələrdə hərtərəfli və böyük mədəniyyət dilləri ilə bərabər dəyərləndirilən dillərə çevrilmək idi. Xüsusilə də, bu proses əks tərəfin dilinə qarşı yönəlmişdi. Məsələn, Finlandiyada fin dili bütün sahələrdə İsveç dilinin yerinə keçməli idi, Belçikada isə flamand dili fransız dilini əvəz etməli idi.

Bu baxımdan, dil azadlığının əsl əlaməti ana dilində tədris olunan universitetin yaradılması idi: fin, valiy və flamand milli hərəkatları tarixində belə universitetlərin əsası milli tarix üçün simvolik əhəmiyyət kəsb edir. Keçmiş əsrlər ərzində daha kiçik dillər də bu məqsədə çatmağa çalışmışdır — XVII əsrdə holland dili ilə başlayan cəhdlər, indiyədək katalan dilinə qədər davam etmişdir. Bəzi dillər, məsələn, bask dili, bu səyləri hələ də davam etdirir.

Lakin praktiki olaraq, bu gün bu barədə danışmağa ehtiyac qalmayıb, baxmayaraq ki, kiçik millətlərin millətçiliyi hələ də bu tendensiyaya müqavimət göstərməyə çalışır. Dillər yenidən öz yerlərini tutmuş, müxtəlif şərait və məqsədlər üçün istifadə olunmağa başlamışdır. Onlar bir-birlərinin əvəzləyicisi olmamalıdır. Bunun bir səbəbi odur ki, beynəlxalq ünsiyyət üçün əslində yalnız bir neçə dil istifadə olunur.

Məsələn, Avropa İttifaqı orqanları büdcələrinin üçdə birini rəsmi statusa malik on bir dildən hər hansı birinə tərcüməyə xərcləsə də, əksər işlər üç dildən çox olmayan dillərdə aparılır. Elmi sahələrdə də eyni vəziyyət müşahidə olunur: eston dili üçün molekulyar biologiya üzrə terminoloji lüğət hazırlanmışdır və belə lüğət mövcuddur, lakin bu dildə yazılmış məqalələri yalnız digər eston molekulyar biologları oxuyur; onlar məcburən beynəlxalq dillərdə yazmalı olurlar. Hətta fransız və alman alimləri də iqtisadiyyat kimi sahələrdə eyni yolu seçməli olurlar.

Ana dilində elmi terminologiyanın tətbiqi yalnız tələbələrin çoxluğu və təkdilli ailələrdən seçilməsi halında, və yalnız giriş kursları üçün məntiqlidir. Daha mürəkkəb mövzular üçün tələbələr beynəlxalq dili öyrənməli olur və ehtimal ki, onlar müəyyən bir ingilis dili variantını da mənimsəməli olurlar — bu gün intellektuallar üçün ingilis dili orta əsrlərdə latın dili ilə eyni funksiyanı yerinə yetirir. Niderland və Finlandiya kimi ölkələrdə bəzi fənlərin ingilis dilində tədrisi artıq mümkündür və praktikada həyata keçirilir [2,s.90].

Formallıq baxımından XIX əsrdə Macarıstan uğurla macar dilini bütün sahələrdə tətbiq edilə bilən hərtərəfli dilə çevirmişdir; lakin dünya əhalisinin altı milyardından yalnız on milyon adam macar dilində danışdığı üçün hər bir təhsilli macar bir neçə dil bilmək məcburiyyətindədir.

Bu gün bizim ixtiyarımızda bərabər dəyərdə deyil, bir-birini tamamlayan dillər var, rəsmi statusdan asılı olmayaraq. Məsələn, İsveçdə heç kim dialekt alman dilini yazı dili kimi tətbiq etməyə çalışmır, çünki yuxarı alman, ingilis və fransız dillərinin istifadəsi heç kimə mane olmur.

Kataloniyada isə katalan dilinin hərtərəfli dilə çevrilməsi, bu iki dilli regionun kasıb və təhsilsiz əhalisini ilkin üstünlükdən — yeganə böyük beynəlxalq danışmaq və yazı dilinə sahib olmaq imkanından, yəni ispan dilindən — məhrum edəcəkdir.

Paraqvayda isə əksər əhali guarani dilində danışır; bu dil kolonial dövrdən regional lingua franca kimi xidmət edir. Yazılı olaraq isə əsasən poeziya və dram əsərləri üçün istifadə olunur, digər məqsədlər üçün ispan dili yazı dili rolunu qoruyur. Peru nümunəsində isə, keçua dili 1970-ci illərdə rəsmi tanınma almış olsa da, gündəlik qəzetlərin və universitet tədrisinin bu dildə aparılması praktiki deyil. Hətta Barselonada da katalan dilində danışan əhali çox olsa da, qəzetlərin əksəriyyəti ispan dilində çıxır.

Belə vəziyyət, müxtəlif ölkə və regionlarda lingua franca və ingilis dilinin global ünsiyyət vasitəsi kimi yayılmasına şərait yaradır. Pidjin və kreol dilləri mədəni və ədəbi dillər ola bilər, lakin

onların əsas məqsədi kommunikasiya funksiyasıdır. Orta əsr katoliklərin latın dili ilə Vergilius və Cicero-nun latını arasında böyük fərq var idi.

Bu dillər rəsmi ola bilərlər və ya olmaya bilərlər; əsas şərt ondan ibarətdir ki, geniş əhali təbəqələrinin ünsiyyət üçün istifadə etdiyi dildə mədəni monopoliyaya çevrilməsinlər. Poeziya bu dilləri mədəni hakimiyyətə çevirmək istəyindən uzaq saxlamalıdır, çünki poeziya ünsiyyəti çətinləşdirir və dil millətçiliyinə yol açır. Lakin bürokratik və texniki jarqon vasitəsilə bu dillər dominant ola bilər; bu, onların əsas funksiyasıdır. ABŞ-da amerika ingilisi artıq belə bir hakim jargon rolunu oynayır, bu, real təhlükə yaradır.

Nəhayət, bəzi dilləri tamamilə siyasi dillər adlandırmaq olar: milli və ya regional separatist məqsədlər üçün yaradılmış dillər. Onların mövcudluğu üçün heç bir mədəni və ya praktik əsas yoxdur. Son nümunə Korniş dilinin XVIII əsrdə yoxa çıxmasından sonra onun bərpası cəhdidir; məqsəd yalnız Korniş bölgəsini İngiltərədən ayırmaqdır.

Belə konstruktiv dillər uğur qazana bilər, məsələn, ivrit İsraildə danışılacaq dili oldu; bəziləri isə uğursuz olur, məsələn, müharibələrarası dövrdə Şotlandiyanın cənub dialektini (“Lallans”) ədəbi dilə çevirmək cəhdi. Bu cəhdlərin məqsədi ünsiyyət və mədəniyyət deyil, yalnız siyasi özünü təsdiqdir.

Bugünkü dil siyasətində yeni bir element ortaya çıxıb: dövlətlərin bölgələri sistemli şəkildə regionalizasiyası, separatçı potensiala malik bölgələrin yaranmasına yol açır. Məsələn, Murusiya və Kataloniya nümunəsi göstərir ki, kiçik “rəsmi” dillərin yaradılması, nəticədə, Kataloniyada olduğu kimi, monopoliya mövqeyinə gətirib çıxara bilər. Valencia və Picardiya buna misal ola bilər.

Bu isə balkanizasiya qorxusunu yaradır. Avropa İttifaqının bölgələri dəstəkləməsi siyasəti əslində separatizmi təşviq edir, Şotlandiya və Kataloniya milli hərəkatları bunu yaxşı anlayır. Lakin balkanizasiya dil və mədəni kimlik problemlərini həll etmir. Dil, dövlətlə eyni dərəcədə qorunmadıqca, o, daimi və süni münaqişə mənbəyi olaraq qalacaq. Babil qülləsini xatırlayın: tamamlanmamış qaldı, çünki Tanrı insanları daimi dil qarşdurmasına məhkum etdi.

Aparılmış tədqiqatın nəticələri göstərir ki, dil və mədəniyyət bir-birindən ayrılmaz şəkildə bağlı olan iki fundamental sosial-mənəvi fenomendir. “Dil ayrıca bir insanın sərbəst yaradıcılığı deyil, həmişə bütövxalqa mənsubdur, sonrakı nəsil onu əvvəlkilərdən alır” [1, s.143]. Dil mədəniyyətin həm ifadə vasitəsi, həm də onun formalaşma və inkişaf mühiti kimi çıxış edir. Mədəniyyətin bütün elementləri – dəyərlər sistemi, mənəvi prinsiplər, sosial davranış modelləri və milli simvolika – dilin semantik və konseptual strukturlarında əks olunur. Bu baxımdan milli identiklik dilin daşdığı mədəni kodlar əsasında formalaşır və bu kodların itirilməsi, əslində, mədəni kimliyin zəifləməsi deməkdir.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, milli identiklik statik deyil, dinamik kateqoriyadır və onun əsas qoruyucu mexanizmi dildir. Dilin qorunması və inkişafı milli özünüdərk, mədəni irs və sosial yaddaşın davamlılığının təminatıdır. Azərbaycan kontekstində dilin bu funksiyası xüsusilə mühümdür, çünki Azərbaycan dili milli-mənəvi birliyin, dövlət müstəqilliyinin və etnik özünəməxsusluğun aparıcı göstəricisidir.

Qloballaşma və texnoloji müasirlik şəraitində dil-mədəniyyət əlaqəsinin balanslı saxlanması üçün iki istiqamətli fəaliyyət vacibdir: bir tərəfdən, milli dilin normativ və kommunikativ imkanlarının genişləndirilməsi, digər tərəfdən isə mədəni dəyərlərin, folklorun, ədəbiyyatın və dil vasitəsilə formalaşan simvolik təfəkkürün qorunması.

Nəticə etibarilə, milli identiklik dilin mədəniyyətlə qarşılıqlı əlaqəsi əsasında formalaşır. Dil mədəniyyətin daşıyıcısı olmaqla yanaşı, həm də milli kimliyin semantik və simvolik ifadə vasitəsidir. Hər bir xalq üçün dilin qorunması yalnız ünsiyyət məsələsi deyil, həm də mənəvi suverenlik və tarixi yaddaşın davamlılığını təmin edən strateji məsələdir. Bu mənada “milli identiklik – dil – mədəniyyət” münasibəti həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan xalqın mövcudluğu və gələcəyi üçün əsas təməl dəyərlərdən biri kimi çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərov, N. Multidissiplinar dilçilik / Bakı: Elm və təhsil, 2022
2. Eric Hobsbawm. Are All Tongues Equal? Language, culture, and national identity // Living as Equals / Ed. by Paul Barker. Oxford: Oxford UP, 1997. P. 85–98.
3. Kedourie E. Nationalism. London: Hutchinson, 1960.

4. Mahmudova, Q. Türk dillərində dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi// “Dədə Qorqud dünyası” Beynəlxal elmi jurnal.–Bakı: 2025, №1, s. 23-33
5. Seton-Watson H. Nations and States. London: Methuen, 1977.
6. Wordsdorfer R. Ethnizitaet’ und Entnationalisierung // Oester reichische Zeitschrift fur Geschichtswissenschaften. 5. Jg 2. 1994. P. 201–231.

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosnet
Azərbaycan İqtisadiyyat Universiteti
E-mail: fariza20@gmail.com*

Fariza Shahbazova
**NATIONAL IDENTITY AND LANGUAGE: THE INTERRELATION BETWEEN
CULTURE AND LANGUAGE**

The article explores the formation of national identity and its manifestation through the interrelation of language and culture. The author argues that language, as a core attribute of national identity, transmits historical memory, spiritual values, and a collective worldview across generations. Culture, in turn, enri

ches the semantic and symbolic dimensions of language, shaping it as a bearer of national consciousness. The study emphasizes that language plays a decisive role in preserving and reproducing the cultural code, functioning both as a medium and a marker of identity. In the context of globalization, intensified linguistic interactions create both opportunities and challenges for maintaining national and cultural distinctiveness. The impact of language policy, cultural integration, and global communication on national identity is analyzed. The conclusion highlights that the preservation and development of language are crucial for sustaining cultural diversity and ensuring the continuity of national existence.

Key words: *national identity, language, culture, linguoculturology, globalization, language policy, cultural values.*

Шахбазова Фариза
**НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ЯЗЫК: ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ
КУЛЬТУРОЙ И ЯЗЫКОМ**

В статье рассматриваются особенности формирования национальной идентичности в контексте взаимосвязи языка и культуры. Автор подчеркивает, что язык, являясь ключевым признаком национальной идентичности, передает историческую память, духовные ценности и мировоззрение народа. Культура, в свою очередь, наполняет язык смысловым и символическим содержанием, делая его носителем национального духа. В работе показано, что язык играет решающую роль в сохранении и воспроизводстве культурного кода, одновременно выступая средством формирования идентичности. В условиях глобализации усиливается взаимодействие языков, что создаёт как новые возможности, так и угрозы для национально-культурного самосознания. Анализируется влияние языковой политики, культурной интеграции и глобальной коммуникации на устойчивость национальной идентичности. Делается вывод о том, что сохранение и развитие языка является важнейшим условием поддержания культурного разнообразия и национальной самобытности.

Ключевые слова: *национальная идентичность, язык, культура, лингвокультурология, глобализация, языковая политика, культурные ценности*

AMEA-nın müzibir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir.

İlk daxilolma tarixi: 11.10.2025
Son daxilolma tarixi:08.11.2025